

Філософія релігії

УДК 2,2-1,2-475

Тетяна Гаврилюк

ТЕОЛОГІЯ ВТІЛЕННЯ – НОВІТНЄ СЛОВО ПРО СВОБОДУ ГРЕЦЬКОЇ ПРАВОСЛАВНОЇ ДУМКИ

Tetyana Havryliuk

THEOLOGY OF INCARNATION - THE LATEST WORD
ABOUT FREEDOM OF GREEK ORTHODOX THOUGHT

***Анотація.** В статті аналізуються ключові питання теології сучасного грецького богослова Хрисостомоса Стамуліса. Акцентуючи увагу на необхідності розвитку православної думки та чіткого визначення її місця та ролі в сучасному світі, богослов порушує проблеми, які є певним табу не лише для православ'я, але і для християнства в цілому. Проблема співвідношення любові Еросу та любові Агапі набуває у теолога нового тлумачення, яке розкриває і нові горизонти для створення новітньої християнської антропології. В цьому контексті розкривається погляд теолога на взаємозв'язок ключових антропологічних категорій християнства – віри, любові та свободи. Порушення їхньої взаємодії породжує викривлене втілення означених якостей, що з необхідністю призводить до деградації як суспільства, так і людини. Богослов наголошує на тому, що нездатність Церкви протягом тисячоліть сміливо порушувати питання про природу Еросу та відвести йому гідне місце у природі втілення обмежує Церкву і розуміння Ісуса Христа. Сучасна теологічна думка повинна реагувати на проблеми, які постають надто гостро в суспільстві, незважаючи на те, що для православ'я вони можуть бути складним викликом. Здатність теології реагувати на них породжує теологію «високого ризику», яка має рішучість говорити та показувати хвороб-*

ливість ідеалізованого минулого, насмілитись вказати на те, що деякі аспекти загальноприйнятих істин застаріли. Формування культури втілення постає базисом, на якому теолог розробляє теологію Слова Плоті. Духовність, яка заперечує втілення, на думку Стамуліса, постає пастирським ідолопоклонством і призводить до дегуманізації суспільства. Розуміння теології культури як вияву культури плоті, як вияву усіх аспектів людського життя в перспективі їх трансформацій через Особу Втіленого постає продовженням та розширенням творіння. Любов потребує прийняття матерії та людського тіла. Лише в такому розумінні можливе розкриття людини як Особистості, в повному обсязі її творчого духу. Цілісне розуміння та справедлива оцінка любові Еросу характеризує її як можливість для одкровення та знання як людської особистості, так і божественної. Порушуючи питання любові, сексуальності, бажання і задоволення, теолог вказує на те, що вони мають не лише антропологічну природу, а є цілісним виявом сутності церковного тіла. Відтак, інкримінування Еросу православними богословами вказує на немодське суспільство, повне заперечень і звинувачень в людській екзистенційній самосвідомості. Богослов звертає увагу на необхідність богословського дискурсу в ХХІ століття в контексті формування новітньої антропології, в аспекті розкриття її повноти, що було втрачене при абсолютизації теології.

Ключові слова: *Хрисостомос Стамуліс; любов; ерос; свобода; культура втілення; теологія ризику; теологія Слова Плоті.*

Abstract: *The article analyzes the key issues of the theology of the modern Greek theologian Chrysostomos Stumulis. Emphasizing the need for the development of Orthodox thought and a clear definition of its place and role in the modern world, the theologian raises issues that are a definite taboo not only for Orthodoxy, but for Christianity as a whole. The problem of the correlation of Eros love and Agape love acquires a new interpretation from theologian, which reveals new horizons for the creation of the latest Christian anthropology. In this context, the view of the theologian is revealed on the relationship between the key anthropological categories of Christianity - faith, love and freedom. Violation of their interaction generates a distorted*

embodiment of these qualities, which necessitates degradation both of society and of man. The theologian emphasizes that the inability of the Church for millennia to boldly raise the question of the nature of Eros and give him a worthy place in the nature of incarnation limits both the Church and the understanding of Christ. Modern theological thought must respond to problems that are too acute in society, despite the fact that they can be a challenging task for Orthodoxy. The ability of theology to respond to them, generates a "high risk" theology, which has the determination to speak and show the morbidity of an idealized past, dare to point out that some aspects of universally accepted truths are obsolete. The formation of a culture of embodiment is the basis upon which the theologian develops the Theology of the Word of the Flesh. Spirituality, which denies incarnation, in the opinion of the author, appears as pastoral idolatry and leads to dehumanization of society. Understanding the culture of theology as a manifestation of the culture of the flesh, as an expression of all aspects of human life in the perspective of their transformations through the Person of the Incarnate, appears as a continuation and expansion of creation. Love requires the adoption of matter and the human body. Only in this sense disclosure of a human as a Person, in the full extent of his creative spirit. Holistic understanding and a fair assessment of love - eros describes it as an opportunity for revelation and knowledge of both human personality and divine. Violating questions of love, sexuality, desire and satisfaction, the theologian indicates that they have not only anthropological nature, but are a holistic manifestation of the essence of the church body. Consequently, the accusation of Eros by Orthodox theologians points to an inhuman society, full of objections and accusations in human existential self-consciousness. The theologian draws attention to the need for theological discourse in the 21st century in the context of the formation of modern anthropology, in the aspect of disclosure of its completeness, which was lost in the abolition of theology.

Key words: Chrysostomos Stamulis; love; eros; freedom; culture of incarnation; theology of risk; theology of the Word of the Flesh.

Новизна: Вперше в українській релігієзнавчій думці представлено ключові питання сучасної православної антропології грецького богослова Хрисостома Стамуліса. Розкриті основні положення та напрям розвитку теології втілення та обґрунтовано актуальність порушених питань для сучасного українського богослів'я.

Ім'я Хрисостомоса Стамуліса, сучасного грецького богослова, професора теологічного факультету університету Салонік, доволі знане нині в світі, але мало відоме в Україні через відсутність перекладу його робіт. Водночас тематика, яку він порушує, є прикладом розвитку православної грецької думки та розумінням тієї ролі, яку вона покликана виконувати в сучасному світі. Безумовно, порушені питання є актуальними і для України, особливо в умовах становлення Православної Церкви України, яка потребує водночас становлення власної теологічної думки.

В одній із відомих його робіт «ΕΡΩΣ ΚΑΙ ΘΑΝΑΤΟΣ, Δοκίμη για έναν πολιτισμό της οάρκωσης» (ЛЮБОВ ТА СМЕРТЬ, Випробування для культури втілення) порушується проблема свободи у незвичному для православ'я контексті – патології системи та необхідності втечі від неї. Для Стамуліса, як і загалом для богослів'я [Αμπατζίδη 2010: 101-103], ключовим постає проблема глибшого розуміння та тлумачення феномену свободи. Майстерно обігруючи відомий твір Ф. Донесмарка «Життя інших», богослов показує, як будь-яке суспільство, більшою чи меншою мірою, перетворює динамічний стрижень життя, яким для Стамуліса постає віра та любов, в систему, яка, потребуючи підкорених, одночасно творить харизматичних та сміливих громадян, які прагнуть позбутись залежності від неї. Актуальною для сьогодення, а, можливо, для усіх часів і народів, є твердження богослова про те, що віра та любов, які відірвані від *свободи людини* породжують «монстра асимільованого ідолопоклонства та лицемірства» [Σταμούλης 2009: 72], що призводить з необхідністю до деградації як безпосередньо

людини, так і народу. Означене є надто важливим аргументом у розумінні природи релігійного фундаменталізму. Прикладом тому є сучасна ситуація у світовому та українському православ'ї, коли вільне волевиявлення народу чи окремої особи не може бути прийнятим з любов'ю, а породжує новітні форми протистояння в межах однієї релігії, яка претендує на істинну віру, основою якої є любов, але, як бачимо, відмовляє у свободі.

Сучасність, в якій означені проблеми постають надто гостро, для православ'я постає викликом, в результаті якого народжується теологія «високого ризику» [Σταμούλης 2009: 80], оскільки вона має говорити та показувати хворобливість ідеалізованого минулого, насмілитись вказати на те, що деякі аспекти святоотецької думки застаріли [Σταμούλης 2009: 80].

Єдність богослів'я Стамуліс вбачає в культурі втілення, на якій, власне, богослов і розробляє теологію Слова Плоті. Духовність, яка заперечує втілення, на думку автора, постає пастирським ідолопоклонством і призводить до дегуманізації суспільства. Розуміння теології культури, як вияву культури плоті, як вияву усіх аспектів людського життя в перспективі їх трансформацій через Особу Втіленого для теолога є актом беззаперечно сміливим та творчим, а, відтак, і продовженням та розширенням творіння.

Любов з необхідністю потребує прийняття матерії та людського тіла. Означене можливо вказує на радикальність теології, але для Стамуліса означене вказує на розуміння людини як Особистості, в повному обсязі її творчого духу. Автор, між тим, акцентує увагу на тому, що і сьогодні означена тема постає фундаментальним табу та, на його думку, призводить до обкрадання Христа.

Всупереч усталеному розумінню богослов чітко проводить думку про те, що не існує різниці між любов'ю Ерос та любов'ю Агапі [Σταμούλης 2009: 148 - 149]. Напруга, що притаманна люблячому, не може бути негативним актом, який з необхідністю повинен зникнути. Цілісне розуміння та

справедлива оцінка любові Еросу характеризує її як «можливість для одкровення та знання як людської особистості, так і божественної» [Σταρούλης 2009: 149].

Хрисостомос Стамуліс зосереджується на питаннях: невже любов Ерос є результатом падіння та гріха? Являє собою тимчасовий завіт Бога чи належить до вічної обітниці та вибору Його а, відтак, до створення різних статей людських, а також і тварин? Чи можемо ми визнати еротичну силу в творінні до гріхопадіння? Відповіді на ці питання різняться навіть у Святих Отців. Водночас, жоден із Отців Церкви не вчить онтологізації зла, його локалізації в тілі. Хрисостомос Стамуліс наголошує на тому, що Святі Отці не визначають чітко чи є Ерос продуктом падіння, чи самоочевидним гріхом. Питання автора як для богослів'я, так і для ортодоксальної традиції залишається відкритим. Сміливі відповіді на порушені питання можуть призвести до переосмислення ролі чернецтва та безшлюбності, а також до переосмислення акту творіння, падіння та гріха. Визнання матерії, тіла та любові може бути постанням новітньої антропології.

Хрисостомос Стамуліс наголошує на тому, що питання любові безпосередньо пов'язане з питанням смерті. Саме тому вони виносяться у назву книги. Матерія незримої смерті. Її бояться, її гонять, її бажають позбутися. Тому що, до її есхатологічного скасування, вона залишається школою та дорогою для вивчення життя, як до, так і після її присутності.

Вказуючи на існуючу глибинну проблему любові, сексуальності, бажання і задоволення, богослов використовує фрагмент із «Нарциса і Златоуста» Германа Гессе: «Але він був тут, чекаючи свою іншу жінку, і він відчув, що його серце ясне, спокійне в його розумі. Вірніше, можливо, не безтурботно; хоча це не було похіттю, яка іноді змушувала його відчувати себе ніяково і втомлено: це було щось інше, що він не міг назвати [...] почуття провини, хоча він нічого не зробив, щоб викликати його, деякі жалкують про те, що люди приносять світу. Можливо, саме те, що богослови називають пер-

вородним гріхом: гріх бути живим! Так, саме життя несе в собі якийсь гріх» [Stamoulis 2018]. Несподіваним є те, що для Стамуліса питання любові, сексуальності, бажання і задоволення не є питаннями виключно антропологічними, а пов'язані з суттю самої Церкви як Тіла Христового. На його думку, інкримінування Ероса православними богословами вказує на нелюдське суспільство, повне заперечень і звинувачень в людській екзистенційній самосвідомості. Інкримінування, яке змушує молодих людей задатися питанням: «чи є життя до смерті». тому що якість способу життя, а, відтак, і якість культури, може бути виміряна тільки ставленням до любові і смерті. Це межі реальності, порушення яких смертельно ранили все існування і веде до відходу від реального життя.

На думку богослова, сьогодення – це саме той час, коли, «позбувшись ідеологічних ідентичностей та інституційних угруповань, ми можемо перейти від апологетичного обґрунтування будь-яких невдач минулого (і сьогодення) до пошуку тих маргінальних елементів величезної християнської традиції, яка утворює «дім Божий», в якому людина зрештою знаходить дім, який здійснює своє існування» [Stamoulis 2018]. Богослов звертає увагу на необхідність богословського дискурсу в XXI столітті в контексті воскресіння антропології. В аспекті її повного існування, який був втрачений при абсолютизації теології. Він зауважує на тому, що диво – це не воскресіння Бога, Бог може воскреснути, а воскресіння людини – ось таємниця і реальність, яка слідує і виконує вчення про втілення.

Класичним прикладом богословської патології є, на думку богослова, діахронічна інтерпретація в християнстві «Пісні Пісень». Тлумачення обмежується виключно богословською алегорією: наречений – це Христос або Яхве, а наречена – Церква або Ізраїль – і заперечується можливість пояснення цього красивого тексту в контексті людських відносин. Це пояснюється тим, що така інтерпретація, антропологічний підхід до тексту, на думку сучасних православних біблійних

вчених, несумісна з обґрунтуванням прийняття книги в біблійному Каноні. Що ж, в кінцевому рахунку, є несумісним? Це людські відносини, еротика, секс і любов. Збентеження православного богослів'я щодо «Пісні Пісень» також проявляється в її відсутності у літургійному житті Церкви. Практика виключення, яка зазвичай пояснюється (не обов'язково переконуючи) тим, що: «зміст тексту не підходить для літургійного використання, як у випадку з іншими старозавітними книгами». Богослов підкреслює, що християнство, православне і неправославне проявляє свою «страшну» протидію людському еротизму, даючи таке тлумачення книзі і маючи таке життєве ставлення. Еротофобія, яка була набута (не без внутрішньої боротьби) єврейською релігійною традицією, увійшла, свідомо чи несвідомо, чи навмисно в християнське онтологічне вчення і пастирську практику.

На думку Стамуліса, глибокий гріх нашого часу, велика травма, яка пронизує все соціальне життя, а не лише християнина, - це відсутність Ероса. Нездатність бути в спілкуванні, заперечувати відносини. Богослов наголошує, що функція еротичної перспективи - єдина сила, яка дає можливість втіленню стати «хлібом і вином», запропонованим в життя заплутаного світу. Єдина можливість, яка дозволяє екстатичний відхід людини від егоїзму і призводить до зіткнення з «універсальною людиною» світової історії і культури.

Відтак, здійснення культури втілення може починатись лише з відкритості та готовності діалогу про все, що збуджує хвилювання сучасної людини з усвідомленням того, що воно призначене для сенсу, мети та істини.

Порушені Христомосом Стамулісом питання є актуальними і сміливими не лише для сучасної української богословської думки, яка наразі шукає власні вектори та напрями розвитку, але і для українського суспільства, яке сьогодні стоїть на роздоріжжі між усталеними традиційними цінностями та новітніми, які потужно входять в український соціум

разом з інформаційним суспільством, народжуючи суспільство нового типу, нових ритмів та новітніх цінностей, що, з необхідністю, породжує і новітню людину.

Список літератури

Αρπατζίδη Θεόφιλου (2010) Χρυσόστομος Σταμούλης ΕΡΩΣ ΚΑΙ ΘΑΝΑΤΟΣ, Δοκιμή για έναν πολιτισμό της σάρκωσης. <https://antidosis.wordpress.com/2013/03/19/%CE%B8%CE%B5%CF%8C%CF%86%CE%B9%CE%BB%CE%BF%CF%85-%CE%B1%CE%BC%CF%80%CE%B1%CF%84%CE%B6%CE%AF%CE%B4%CE%B7-%CF%87%CF%81%CF%85%CF%83%CE%BF%CF%83%CF%84%CE%BF%CE%BC%CE%BF%CF%83-%CF%83%CF%84%CE%B1%CE%BC/>

Stamoulis Chrysostomos A. (2009) ΕΡΩΣ ΚΑΙ ΘΑΝΑΤΟΣ, Δοκιμή για έναν πολιτισμό της σάρκωσης. Εκδόσεις ΑΚΡΙΤΑΣ, Σελ. 434.

Stamoulis Chrysostomos A. (2018) EROS AS TRAUMA or THE COMMUNION OF BODIES AND THE EROTIC NATURE OF LIFE. <https://antidosis.wordpress.com/2018/07/30/chrysostomos-a-stamoulis-eros-as-trauma-or-the-communion-of-bodies-and-the-erotic-nature-of-life/>